

ALEVİ-BEKTAŞİ VELAYETNAMELERİNDE DİNSEL-BÜYÜSEL KERAMETLER VE KEHANETLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on Magic and Divination Miracles in Alevi-Bektashi Hagiography Texts

Serdar GÜRÇAY*

ÖZ

İslamiyet öncesi başat icracıları olan Şamanlardan evrildiği düşünülen veli/derviş zümresi de Horasan'dan Anadolu ve Balkan coğrafyasına kadar mistik fikir ve öğretilerini yaymışlardır. Velilerin tarihî-menkıbevi aşamalarının konu edildiği velayetnameler ise 12-15. yüzyıllar arasına tekabül eden olayların anlatıldığı, çoğunlukla 15. yüzyılda yazıya geçirilen nazım/nesir karışık şekilde yazılan efsanevi/destansı eserlerdir. Bu eserlerde, Türklerin zengin kültürel çeşitliliğine bağlı pek çok sembol/motiflere rastlamak mümkündür. Çalışmanın amacı, Alevi-Bektaşî geleneğine matuf bağdaştırmacı velilerin uyguladıkları dinsel/büyüsel ritüeller ve kehanetler üzerine gösterdikleri kerametlerin metin örnekleri üzerinden sunulması ve değerlendirilmesidir. Çalışmada, Yesevi dervişlerinden Hacı Bektaş-ı Veli'nin anlatıldığı *Velayetname* metni başta olmak üzere, Sultan Şücaeddin, Abdal Musa, Koyun Baba ve Odman Baba velayetnameleri belge tarama yöntemiyle incelenmiştir. Bu eserlerde yer alan olaylar, şahıslar ve nesnelere James Frazer'ın tasnifinden hareketle değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda Türk kültüründe erken dönemlerden günümüze değin yaşatılan büyü ve kehanet kerametleri değerlendirilerek bu uygulamaların bilim/din öncesi dönemde nasıl algılandığına ilişkin bulgular saptanmıştır. Velilik, kültürel mirasın yaşatılmasına ve aktarılmasına yönelik bir unsur olarak büyü uygulamaları üzerinden mercek altına alınmıştır. Ortaya çıkan bu aktarımların kültürel zenginliği arttırarak hoşgörü ve saygının pekişmesine vesile olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: velayetname, büyü, kehanet, keramet, motif.

ABSTRACT

The group of veli/dervishes, who are thought to have evolved from the Shamans, who were the main performers before Islam, spread their mystical ideas and teachings from Khorasan to Anatolia and the Balkan geography. The velayetnames, in which the historical-menkıbevi stages of the wise men are the subject, are legendary/epic works written in mixed verse/prose, mostly written in the 15th century, de-

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, İstanbul/Türkiye. E-posta: s.gurcay@iku.edu.tr. ORCID: 0000-0003-1412-7910.

scribing the events corresponding to the 12-15th centuries. In these works, it is possible to find many symbols/motifs related to the rich cultural diversity of Turks. The aim of the study is to present and evaluate the religious/magical rituals practiced by the compatibilist velis of the Alevi-Bektashi tradition and the miracles they show on prophecies through textual examples. In the study, *Velayetname* text in which Hacı Bektaş Veli, one of the Yassawî dervishes, is narrated, Sultan Şücaeddin, Abdal Musa, Koyun Baba and Odman Baba velayetnames were analyzed by document scanning method. The events, persons and objects in these works were evaluated based on James Frazer's classification. As a result of the study, the magical and divinatory practices that have been kept alive in Turkish culture from the early periods to the present day were evaluated and findings on how these practices were perceived in the pre-scientific/pre-religious period were determined. Guardianship has been scrutinized through magic practices as an element for the survival and transmission of cultural heritage. It has been observed that these transmissions have been instrumental in increasing cultural richness and reinforcing tolerance and respect.

Keywords: hagiography texts, magic, divination, keramat, motif.

Giriş

Velayetnameler, şifahi gelenekte yayılan Alevi-Bektaşî velilerinin tarihi ve menkıbevi hayatlarını ihtiva eden yazılı eserlerdir. Geleneğin az sayıda erişilebilir bilgi kaynağı olması bakımından bu eserler son derece kıymetlidir. *Kubbealtı Lugatı*'nda kavram, "veli ya da din ulularına mahsus olağanüstü iş ve davranışların destanî-efsanevî bir üslûpla anlatıldığı fıkra, hikâye ve yazılar" olarak ifade edilir (URL-1). Menakıpname, *Tezkiretü'l-Evliyalar*'ın yanında Tanrı'ya yakın olarak kabul edilen velilerin etrafında teşekkül etmiş olan efsaneleri toplayan eserlerdir (Seyidoğlu, 1997: 15-16). "İçinde hikâyeler, destanlar, menkıbeler bulunan genellikle mensur eserler" (Doğan, 2020: 1938) olarak da tanımlanan kavram, hem sözlü hem yazılı edebiyat ürünü olarak ortaya çıkar. Ahmet Yaşar Ocak, menkıbelerin, dinî-tasavvufî düşünceyle birlikte ortaya çıktığını belirtmiştir:

Tarikatların İslam dünyasında IX. yüzyıldan beri teşekkül ettiği ma- lumdur. Bu gelişmeye paralel olarak bir velinin kerametlerini anlatan kısa hikâyeler demek olan "menkıbeler" yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Bunlar, önceleri tasavvufî tabakat kitaplarında ve evliya tezkirelerinde yer almıştır. Muhtemelen XIII. yüzyıldan başlayarak tek bir veli hakkındaki menkıbeleri toplayan ve kendilerine *Menakıb*, *Menakıb-nâme* veya bazen de *Vilayet-nâme* denilen müstakil eserler doğmuş; Arapça, Farsça veya Türkçe gibi çeşitli dillerde

yazılıp İslam âleminin her tarafında okunur olmuştur (Ocak, 1983: 1).

Menakıbnamelerin (velayetname) kahramanları her şeyden önce gerçek ve mukaddes kişilerdir. Olayların belirli yeri ve zamanı vardır. Konu edindikleri veli hayatta iken de vefatından sonra da yazılmış olabilirler. Anlatılan olayların gerçekliğine inanılır. Hemen hemen tamamı tarihî gerçeklere uygunluk gösteren kronolojik eserlerdir. Anlatılar yarı mukaddestirler. Biçim olarak gayet kısa ve sade bir üslûba sahiptirler (Ocak, 2013). Geniş halk kitlesine idealize model olarak sunulan bu didaktik özellikli metinler, halkı doğru olduğuna inanılan yola tebliğ vasfı üstlenmesi hasebiyle biçimce kısa, dilinin sade ve açık olması zarurîdir. Sembolik görünüm kelimelerin çok anlamlı ya da katmanlı anlamlandırılmasından ziyade gelenek ve ritüellerde daha fazla öne çıkmaktadır.

Çalışmanın amacı, arkaik büyü ile ilgili çalışmalarıyla bilinen antropolog James Frazer'ın büyü'nün niteliklerine ilişkin verdiği bilgiden (2004: 164-168) hareketle oluşturulan tasnif denemesinin Alevi-Bektaşî velayetnamelerinin taranması yöntemiyle elde edilen keramet örneklerine uygulanmasıdır. Yesevî dervişlerinden Hacı Bektaş Veli'nin anlatıldığı *Vilâyetnâme* isimli eser başta olmak üzere Sultan Şücaeddin, Abdal Musa, Koyun Baba ve Odman Baba velayetnameleri belge tarama yöntemiyle inceleyerek bu eserlerde yer alan olaylar, şahıslar ve nesnelere üzerinden dinsel/büyüsel uygulamalar ve kehanetlere yönelik keramet motiflerinin yer aldığı örnekler tasnif doğrultusunda incelenmiştir.

1. Büyü Üzerine

Büyü/sihir, tarihin en eski çağlarından bu yana insanlık âlemini fazlasıyla meşgul eden temel olguların başında gelmektedir. Büyü, adlandırılmayan, tanımlanamayan ve analiz edilemeyen kolektif geleneklerden biridir. Büyü, icrasında her türlü mistik özelliklerle dolu ve geleneksel tekniklerin kullanıldığı eylem ve inançlar bütünüdür. Edward Burnett Tylor, uzun yıllar spekülasyon konusu yapılan büyü hakkında, *Primitive Culture* adlı eserinde iki şekilde bahseder. İlk olarak ilkel animizimle (canlılık) ile ilişkilendirdiği büyüü, daha sonra sempatik ilişkiye bağlar (Mauss, 2022: 13). Büyü, insanın erken dönem düşünce biçimi hâline gelir. İlkel kültürlerde ve folklorda büyü ritüeller baskındır. Dolayısıyla büyü, ilkel insanın tüm mistik ve bilimsel evrenin temelidir. James Frazer'a göre büyü'nün birtakım temel esasları bulunmaktadır: 1. Benzer benzeri üretir. 2. Temas bulaşmayla sonuçlanır. 3. Görüntü nesnenin kendisini üretir. Meselâ fotoğraf üzerinden yapılan büyü-

nün kişiyi uzaktan da olsa etkilemesidir. 4. Parça bütünle aynıdır. Parça bütünden ne kadar uzaklaşırsa uzaklaşsın aralarındaki sempatik ilişki devam eder. Saç, tırnak, diş, kirpik ile yapılan büyü pratiklerinin uzak mesafelere rağmen sahibini etkileyebilmesi durumudur (2004: 164-168).

Eğer tüm topluluk bir grup eylemin etkililiğine inanmıyorsa bunlar büyüsel olamaz. Ritüelin biçimi son derece aktarılabildir ve bu, kamuoyu tarafından onaylanır. Burası okült ve metafizik ruhlar âleimidir. Ritüel hareketlere ve jestlere, mekanik etkinliklerinden oldukça farklı, özel bir tür etkinlik yükleyen bir fikirler dünyasıdır. Örneğin, yağmur yağdırmak için bir pınarın suyunu karıştıran bir evliyanın durumunu ele alacak olursak bu etkinliği şahsına münhasır kılan geleneksel eylemler olarak adlandırabileceğimiz ayinlerin kendine özgü doğasıdır (Mauss, 2022: 22-24). Din ve büyü arasında birtakım farklılıklar söz konusudur. Bunlar; büyü zorlar ve kısıtlar, din ise uzlaştırır. Dini ayinler açık, büyü ayinleri ise tecrit edilmiştir ve gizlice yapılır. Dini uygulamalar kurallı, resmi, öngörülebilir iken; büyüünün yasaklanmış olması gerçeği, büyüsel eylem için bir sınırlama getirir (Mauss, 2022: 26). Lâkin büyüsel işlemler güç kaynakları ve motifler bakımından dinden büyük oranda istifade etmektedirler. Bunun yanı sıra benzerlik ve ortaklıklar bağlamında her ikisi de doğaüstü alana ait olup pratik ve zorlayıcı amaçlar güderler (Örnek, 1966: 26). Bu önemli ortaklıklar hasebiyle çalışmada zaman zaman dinsel-büyüsel ikiliğinin birlikte kullanımı uygun görülmüştür.

Yıldırım ve Çobanoğlu'na göre bugün modern dünyaca ilkel olarak nitelendirilen toplumlar doğayla bugün olduklarından çok daha yakın ve derin bir ilişki içinde olmuşlar ve ekosistemlere daha büyük bir saygıyla yaklaşmışlardı (2009: 102-103). İlkel insanın zihin yapısına göre; başta şamanlar olmak üzere doktorlar, berberler, demirciler, çobanlar, simyacılar, aktörler ve mezar kazıcıları büyülü güçlere sahiptirler. Şamanlar, demirciler, simyacılar ateşe söz geçirebilmeleri, sihirli güçlerinin olduğuna inanılması ve çeşitli kerametler göstermeleri nedeniyle insanlar tarafından korkulan ve çekinilen büyücüler olarak tanınmışlardır (Eliade, 1999: 514). Denilebilir ki bu meslek erbaplarının mistik güçlerle iletişim kurmaları, insanların onlara karşı güçlü bir korkuyla karışık saygı hissetmelerine sebep olmuştur. Doktorların becerileri, onların harikulâde ve doğaüstü olarak görülmelerini kaçınılmaz kılarken peygamber mesleği olarak da bilinen çobanlık, soylu ve kutsal bir görev olarak kabul görür (Tan, 2018: 90-97). Bu olağanüstü sıra dışı hadiseler, ilgili meslek dallarının icracılarını kutsalın dairesine yerleştirir ve bu sayede onların büyülü güçlerinin olduğuna inanılır.

A. Yaşar Ocak, büyü ve efsun konusunda Baba İlyas'ın *Menakıpname*'de kendisinin bir sihirbaz olduğundan bahseden bir hasmının olduğunu yazar. Köprülü'nün Türkmen babalarının eski Türk şamanlarının İslamileşmiş şekli olduğu yönündeki fikrini abartılı bulmakla beraber tespitlerinin önemli bir kısmının doğru olduğunu söyler. Eski şamanların İslami hüviyete bürünmüş yeni temsilcilerinin problem çözmek maksadıyla sihir ve büyü ile uğraşmalarını doğal bulur. Velâyetnamelerden yola çıkarak Baba İlyas, Baba İshak, Sarı Saltık ve Koyun Baba gibi Alevi evliyalarına sihirbazlık atfeder (Ocak, 1995: 146-147). Allah dostu olarak kabul edilen Kalenderi dervişlerin, Tanrı'nın yardımıyla mistik güçlere haiz oldukları, doğaüstü kuvvetlerin yardımıyla gösterdikleri kerametleriyle bilinen Tanrı kanı taşıyan din uluları olduklarına inanılmaktadır. Bu inanç vesilesiyle ortaya çıkan menkıbevi sözlü anlatımlar dilden dile, nesilden nesile aktararak tarikat öğretilerinin yayılmasını, "toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme işlevi doğrultusunda kültürün onaylanmasını, ritüelleri gözlemleyen ve icra edenlerin ritüellerinin ve kurumlarının doğrulanmasını" (Bascom, 2019: 71-86) sağlamaktadır.

2. Velâyetnamelerde Geçen Büyüsel Motifler

Motif, en kısa tanımıyla halk anlatılarında kullanım sıklığı fazla olan en küçük birimlerdir. Meselâ kahramanın canavarla mücadele ettiği safhada ejderhayı yenmesi, elmayla çocuksuzluğun ortadan kaldırılması, olağanüstü doğum şekli olarak babasız doğum, anlatılarda sıklıkla görülen temel motiflerdendir. J. Frazer'ın arkaik büyü'nün özelliklerine ilişkin ortaya koyduğu nitelikler doğaüstü güçlerle etkileşime geçerek sağaltım yapan, ölü ruhunu öte âleme gönderen, gaipten haberler veren şamanlarda da görülür. Özellikle İslamiyet'in kabulünden sonra şamanların fonksiyonu farklı isimler veya sıfatlarla devam edegelmiştir. Şamanların, eski dualarına peygamberlerin, meleklerin, evliya ve şeyhlerin adlarını eklemeleri; hatta kendi mesleklerinin piri olarak Hz. Fatma'yı göstermeleri bu durumu desteklemektedir (İnan, 1986: 73). Şamanların kullandığı halk arasında üfürük, afsun, ırıklama, urasa, tütsü, alazlama, iplik bağlama, kurşun dökme, parpılama, darpılama gibi çeşitli adlarla anılan büyüsel yöntemler sonraları ocaklarca kullanılmıştır (Boratav, 1999: 116). Şaman-veli paradigma değişimi, büyü temelinde de tespit edilebilmektedir. Din ve bilim öncesi erken devirlerin ürünü olan büyü, veli kültüne de çeşitli etkileşimlerle geçmiştir. Dolayısıyla Frazer'ın arkaik büyü düşüncesine ilişkin ortaya koyduğu özelliklerden bir tasnif denemesi gerçekleştirilmiştir.

2.1. Arkaik Temelli Büyüsel Motifler

İnanç, bir şeyi güvenle doğru sayma, bir kuşku olmaksızın onaylamadır (Akarsu, 1988: 104). Türklerde İslamiyet öncesinde muhtelif inanç sistemlerinin var olduğu bilinmektedir. Totemcilik, Animizm, Şamanizm, Budizm, Zerdüştilik, Manihaizm gibi inanç sistemleri ve öğretiler Türklerin kültürünü ve yaşamını şekillendiren başlıca inanç unsurlarıdır. Bunların yanı sıra bağlı inanç kültleri de Türk kültürünü etkileyen öğelerden olmuştur. Özellikle atalar kültü, Gök Tanrı kültü ve tabiat kültleri Türklerin yüce ve kutsal bildiklerine yönelik gösterdikleri korkuyla karışık saygı tutumlarının tecessüm etmiş hâlidir. Bilhassa Şamanizm kaynaklı inanç motiflerinin ön planda olduğu bilinen evliya menakıpnamelerinde veliler; sihirbazlık yapan, hastaları iyileştiren, gaybı bilen ve gelecekte haber veren, tenasüh (reenkarnasyon), hulûl (enkarnasyon), tabiat kuvvetlerini istediği gibi yönlendiren, ateşe hükmeden, kemiklerden diriltten (intermezzo), kadın-erkek ortak ayinler yapan, tahta kılıç ile savaşan, don değiştiren din büyükleri olarak geçmektedirler (Ocak, 2013: 141). İslamiyet öncesi ait inanış sistemleri ve öğretilerde var olan büyü / sihir pratiklerinde J. Frazer'a göre büyü'nün dayandığı özetle iki temel ilke söz konusudur (2004: 164-168). Bunlardan ilki, benzer benzeri meydana getirir ilkesi, ikincisi ise, parça bütünle aynıdır ilkesidir.

2.1.1. Benzer Benzeri Üretir, Zıt Zıttı Uzaklaştırır

“Homeopatik” ya da “taklit büyü” olarak da geçen bu esas, büyü'nün dayandığını temel düşüncelerden birisidir. Bu ilkeye göre, “benzer benzeri meydana getirir, zıtlar da birbirini uzaklaştırır”. Cisimlerin benzerlikleri ortamında birbirine dönüşebilmesi veyahut birbirine zıt olan kavramlardan kutsal ve profan, hayır ve şerrin ortamdaki birbirini uzaklaştırması olarak tasavvur edilmiştir. Velayetnamelerde bu esasın yer aldığı muhtelif örnekler mevcuttur. Bunlar incelendiğinde velilerin temel amacı olan velilik sıfatlarını onaylatıcı mahiyette oldukları gözlemlenebilmektedir.

2.1.1.1. Şarabın Bala, Suyun Yağa Dönüşmesi (Metamorphose)

Velilerin “tabiat kuvvetlerine ve varlıklara hükmedebilme” motifi içerisinde değerlendirilebilecek olan “metamorfoz” adlı bu dönüşüm, büyü'nün “benzer benzeri üretir, zıt zıttı uzaklaştırır” esasından hareketle değerlendirilen kerametlerden birisidir. Velilerin maddelerin yapısal ve niteliksel bakımından mahiyetlerini dönüştürebilmeleridir. Cisimler göze çarpan şekilleri, alışılmışın dışındaki ebatları, renkleri, kokuları, sesleri vb. muhteva ve niteliksel bakımından birbirlerinden farklılaşmakta ve velilerin ilahi güçleri sayesinde birbirlerine dönüşerek, şekil değiştirebilmektedirler. Bu yolla veli

kudretine inanmayanları da ikna yönünden etkileyebilmektedir. Abdal Musa'nın bu konudaki en meşhur kıssası, şarabı bala dönüştürmesidir. Alkollü içkiler, İslam dinine göre haram olduğu için veliler tarafından sıklıkla sirke ya da nar şerbetine dönüştürülmüştür.

Bir saatten sonra bir kâfir geldi. Selâm verdi. Sultan: “Getir kâfir, şarabını içelim”. Kâfir: “Bu sana yaramaz, Sultân'ım”. Abdal Musa da üç kere “getir”, dedi. Abdallara: “Getirin, şerbeti içelim” dedi. Abdallar kalktılar, getirdiler. Tulumdan şarabı sıkı sıkı çıkardılar. Gördüler ki tulumdan çıkan bal olmuş. Kâfir: “Behey abdallar, ben buna kendi elimle şarap doldurdum. Siz bunu bal yaptınız”. Abdalın birisi dedi: “Kişi, aç gözünü. Bunlar gayb erenleridir” (Güzel, 1999: 146).

“Şarabın bala dönüşmesi” motifi; kötünün iyiye, zararlının faydalıya evrilmesi hâlidir; kılıç zoruyla değil de dinî güç ile İslamlaştırma motifidir. Şarap, doğanın gizemli ve tehlikeli yanını temsil ederken (Deveci, 2017: 64) bal doğal olanı, saflığı simgeler. Dolayısıyla bal daha çok tercih edilir. Zira kalıcı olandır. *Koyun Baba Velâyetnâmesi*'nde adı geçen Yağpınarı, Koyun Baba'nın keramet göstermesi sayesinde kutsallaşan (hiyerofanik) bir mekandır.

Sultan Hazretinin Cömert denilen bir aşçısı vardı. Cömert, var olan pirinci pilav ederdi. Bir gün, pirincin yağını eritirken kazara döktü. Başka yağ da kalmayınca aciz oldu. Sultan'a gitti. Sultan da dedi ki: “Ne kadar yağ döküldüyse, gidin o pınardan yağ miktarınca su getirin.” Gidip getirdiler. Pilavın üzerine koydular. O pilav normalden daha yağlı oldu. Onomastik açıdan o pınara Yağpınarı denilmesinin sebebi de budur (Say, 2010: 110).

“Suyun yağa dönüşmesi, tıpkı şarabın bala dönüşmesi gibi maddenin dönüşüm geçirmesi” (biçimin ötesine geçiş) kerameti sonucunda tekedeki müritler karınlarını doyurabilmişlerdir. Bu sebeple suyu aldıkları pınara “Yağpınarı” denilmiştir. Mekânın kutsiyeti, oradan alınan suya da aktarılmıştır. Dolayısıyla bu mistik ve teolojik güç sayesinde, olayın gerçekleştiği mekân, kutsal ve profanın birbirinden ayrıldığı özel bir yer haline gelmiştir.

2.1.1.2. Tabu

Tabu, kökeni insanlığın totemizm evresine kadar uzanan, ilkel topluluklarda doğaüstüyle ilgili, kişileştirilmemiş mistik, majik güç anlamına gelen manaya sahip birtakım nesne, varlık, hayvan ve kişilerle ilgili yasaklama ile tüm bunların taşıdığı kutsallığa ya da kirliliğe verilen addır (Yolcu, 2014: 67).

“Yasak” kavramı antropolojik literatürde çoğu kez “tabu” kelimesi ile karşılanmaktadır. Maria Leach, “tabunun kişi, nesne, eser, isim, yer veya eylemin çeşitli sebeplerle dokunulmaz, bahsedilmez, söylenmez olduğunu belirterek bunun nedeninin kirlî, kutsal, doğaüstü ve gizemli gücüne bağlar” (1950: 1098). “Büyüde de varlıklar ve eylemler, araçlar ve mitler tabulaştırılmıştır. Tabu olanın içi kutsal bir kuvvetle doludur. Dolayısıyla tabu olan bir nesnenin büyü bir karakterinin olduğunu ve bu nedenle huşu uyandırdığını söyleyebiliriz” (Mauss, 2022: 156). Büyü her zaman kutupluluk ve karşıtlık üzerine spekülasyon yapmıştır. İyi ve kötü talih, soğuk ve sıcak, su ve ateş, özgürlük ve zorlama gibi (Mauss, 2022: 87). Buradan hareketle denilebilir ki birbirinin zıttı olabilecek tabu-özgürlük, profan-kutsal karşıt ilişkisi de büyü ile içkindir ve zıtlar birbirini uzaklaştırır.

Sultan Şücâ'e'd-din Velâyetnâmesi'nde tabu olan tavşan etinin yenilmesi ve pirlere aşkına dağıtılması durumu söz konusudur (Köksal, 2018: 45-49). Alevi-Bektaşî geleneğine göre tavşan ve onun eti tabudur. Alevi-Bektaşîlerde “uğursuz” olarak sıfatlandırılan tavşanın geçtiği tarlanın yedi yıl kullanılmaması gerektiğine dair bir inanış söz konusudur. Bu durum tavşanın uğursuzluğuyla tarlanın bereketini kaçırmaya bağlanır (Aydoğan, 2012: 157). Ayrıca tavşana “kulaklı” deyip ismini telaffuz etmeye çekinenler de vardır. Büyükokutan Töret'in derlediği bilgiye göre “dikkatli bakılırsa, tavşanın tırnakları eşeğe, bıyıkları kediye, burnu da domuza benzer. Bu üç hayvanın da dinimize göre eti yenmez. Bu nedenle tavşanın da eti yenmez (2017: 347). Ancak bazı dönemlerde ritüel olarak totemin etinin yendiği de bilinmektedir.

2.1.2. Parça Bütünle Aynıdır/Temas Bulaşmayla Sonuçlanır/Görüntü Nesnenin Kendisini Üretir

“Kontajiyöz” ya da “temas büyü” olarak da bilinen bu büyüsel uygulamalarda aslanan varlıkların, fiziksel temas ortadan kalktıktan sonra da uzaktan birbirlerini etkileyebilecekleri mantığıdır (Artun, 2008: 32). Bu, kutseyetine inanılan şahsiyetin duası, nefesi, tükürüğü olabileceği gibi mendili, asası, dişi, tırnağı, saçı, kirpiği, kıyafeti, görüntüsü ya da temas ettiği bir eşyası da olabilir.

2.1.2.1. Beddua/Dua

Beddua veyahut kolektif bir düşmana yönelik yapılan ayin nitelikli söz, hareket ya da jestler aktif büyüsel (Örnek, 1966: 39) bir alan açar. Sözün bir büyüünün olduğuna inanılmaktadır. Büyüsel uygulamalarda kullanılan sözler heyecan, hayranlık, sevgi ve yakarışlarla dolu olabileceği gibi (takdis,

dua, yemin), tahkir ve tehditle de doludur (kötülemek, beddua, vb.) (Örnek, 1966: 53). Bedduaların çeşitli halk anlatılarında cezalandırma aracı olarak kullanıldığı da bilinmektedir. İlk menkıbede, *Koyun Baba Velâyetnâmesi*'nde velinin bedduasını alan bir şahsın başına gelen maraz anlatılmaktadır. Buradaki katılımcı şahıs “şeytan, demonik gücün” simgesidir. Dinler tarihinde din ulusuna buğzeden, onu ve fikirlerini ortadan kaldırmak isteyenlerin olduğu pek çok örnekle karşılaşırız. İsa'nın 13. havarisinde bu olayın benzeri bir durum söz konusudur.

Koyun Baba'nın kendisine tabî olan on bir abdalı vardır. On dervişi ona tam teslimiyet gösterirken içlerinden biri ona buğzeder ve bu nefretle Koyun Baba'nın tam üzerine düşecek şekilde yukarıdan büyükçe bir taş atar. Koyun Baba da o şahsa “cüzzam olasin!” diyerek kargış söyler ve o kişi cüzzam hastalığına yakalanıp şehirden sürülür (Doğanbaş, 2015: 73).

İkinci menkıbede ise, *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*'nde Genceli şehrini sel basar. Orada yaşayan bir kadıncağızın süt veren bir ineği vardır ve her gün sütünden Abdal Musa'ya götürür. Bu sel felaketinden sadece o yaşlı kadının evi kurtulur, geri kalan evler darmadağın olur (Güzel, 1999: 143). Velayetnamelerde yer almasa da geleneğin bir velisi olarak kabul edilen Garip Dede'nin başından geçen üçüncü menkıbede de İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinde yer alan gölün oluşumuna ilişkin efsanede velinin söylediği beddua neticesinde halkın başına gelen bir musibete değinilmektedir:

Nurani yüzlü, uzun sakallı, garip bir dede bütün köyü dolaşmasına rağmen, bir lokma ekmek, sıcak bir aş bulup karnını doyuramaz. Bu yoksul ihtiyarı evine davet edip sofrasını açan olmaz. Uğramadığı tek bir ev kalmıştır. Son bir umutla o kapıyı da çalar. –Buyrun ne istiyorsunuz? –Açım! Kapıyı açan yaşlı kadın onu içeri davet eder ve ihtiyarın karnını doyurur. Garip Dede adındaki bu zât dua ettikten sonra, kadına: –Çocuklarını al ve bu köyden uzaklaş ama uzaklaşırken arkana bakma der. Kadıncağız çocukları alır ve köyden uzaklaşır, yolda aklına gelir, neden arkana bakma dedi. Merakını yenemez ve döner bakar. Ne görsün köy çökmekte ve yerini sular kaplamaktadır. Sonra bağırır: –Köy çöktü, köy çöktü! (Koçak, 2009: 265–277).

Anlatıda katılımcıların arkalarına bakmadan büyümlü mekânı terk ettiklerini görürüz. Hem velayetnamede hem de ilgili pasajda “iyelere sunulan kurban” ortak motifi göze çarpmaktadır. Bu kurban sayesinde ikamet ettikleri

ev (evren) ya da şahıslar kurtuluşa ermiş olurlar. Her üç anlatının ortak noktası da velinin bedduası neticesinde insanların başına türlü musibetlerin gelmesidir. Bu gazaplardan ancak veliye iyilik eden, ona saygı gösteren, erdemli kişiler kurtulabilmişlerdir. Velinin hakka ve verilen söze riayet etmeyen kimselere söylediği beddualar da çeşitli musibetlerin açığa çıkmasına sebebiyet vermiştir. İlk olarak *Hacı Bektâş-ı Veli Velâyetnâmesi*'nde, gayrimüslim ili Bedehşan'ın üzerine çeşitli afetler salar.

Hâcı Bektâş bildi anların huyın
Gizledi kâfirlerün cümle suyun
Kurıdı çayları suyu akmadı
Kuyı kazdılar suyu hiç çıkmadı (Duran, 2014, 153).

İlgili örnekte kuyu kazmalarına rağmen halen su çıkmaması erginlenemedikleri için bağışlanmamalarına delalet eder. İkinci menkıbe ise şöyle geçmektedir:

Hacı Bektâş-ı Veli, batın kılıcını Kolu Açık Hacım Sultan'a verir. Ona, "Erenler meydanında cellatlığı sana verdik; fakat haksız iş yapma, sana ziyânımız dokunur." diye uyarıda bulunur. Fakat Hacım Sultan bu uyarıyı unuttur. Hünkâr tarafından verilen tahta kılıcı denemeye kalkar. "Hacım Sultan, batın kılıcını aldıktan sonra yürüdü. Tam o sırada meydan sakası, merkebiyle mutfağa su getiriyordu. Hacım Sultan, "Bakayım." dedi. "Erenlerin verdiği kılıcı şu merkepte bir sınavayım. Kılıcını sıyırdığı gibi merkebe bir vurdu, belinden ikiye böldü. Hünkâr, bunu duyunca "Kolları tutulsun" dedi. Hacım Sultan çolak oldu. Halifeler araya girdiler. Hünkâr, Hacım Sultan'ı bağışladı. Hacım Sultan'ın kolları açıldı (Gölpınarlı, 1958: 83).

Astral kültlerin seyri ayın, güneşin ve gezegenlerin kavuşumları ve karıştıkları, yıldızların konumları vb. hepsi dikkate alınarak yorumlanır. Bu şekilde astroloji, büyü'nün bir parçası halini almıştır. Eski metinlerden ve modern açıklamalardan Ay'ın aydınlık yarısının hayra alamet ayinlere, karanlık tarihlerin ise şerre alamet ayinlere ayrıldığı anlaşılmaktadır (Mauss, 2022: 56). Şamanlar tabiat kuvvetlerine istedikleri gibi hükmedebiliyorlardı. Velilerin de tabiat nesnelere üzerinde hâkimiyet kurabilme telakkileri olduğu gibi astral cisimler üzerinde de benzer bir hükümleri söz konusudur. *Odman Baba Velâyetnâmesi*'nde "Ay'ın sönmesi" hadisesiyle karşılaşılmaktadır. Yaşanan olayla bağlantılı olarak yaşanan bu sönüş, bütün zemini karanlığın kapladığı

ğı ve hüznün çöktüğü bir ortam görüntüsündedir. Ay'ı kapkara eden olay şu şekilde cereyan eder:

Fatih Sultan Mehmet'in talimatı doğrultusunda Edirne kadısı ve subaşısı Odman Baba'yı yok edeceklerdir. Sonra kadı ve subaşının rüyalarına giren Odman Baba, "canını alayım mı?" der. Bunun üzerine korkarak padişah, Odman Baba'yı huzuruna ister ve olumsuz bir cevap içeren mektupla talimatı uygulamayacağını haber verir. Bu olayın yaşandığı gece Odman Baba Küçükçekmece köyünde ika- met eder. O gece ay, ışığını söndürmüştür (Koca, 2002: 186).

Sözün büyüünün olması esasına dayanılarak amacı bakımından olumlu olması hedeflenen aktif büyüler söz konusudur. Bunlar yağmur yağdırmak, ekinleri büyütmek, hayvanları çoğaltmak, avı bereketli kılmak, düşmanı öldürmek gibi kötülükleri önlemek, şeytan vb. kötücül ruhları kovmak için icra edilmektedir. Velayetnamede geçen velinin bereketi arttırmaya yönelik duası, onun nefesinin kudretiyle gerçekleşir:

Hünkâr Ululuğı Akça Kocayı esirgeyüp eyitdi siz bu pîr kişi zahmet çekince bir nutkıla cem' eylesen olmaz mı didi Akça Koca eyitdi kerem erenleründür mürüvvet idersiz didi hemân-dem Hacı Bektâş-ı Veli Kaddesa'llâhu sırrahu'l-'azîz mübârek dehânın açup eyitdi a biten burçacuklar bir yere gelün didi fi'l-hâl ol yirde ne kadar burçak varsa segürdüşüp cümle bir yire geldiler (Duran, 2014: 273).

Hacı Bektaş Veli, bahçesinden ekin toplayan Akça Koca'ya "bu yaşlı halinle ekinleri toplayacağına bir nefes et de ekinler sana gelsin" der. O da bunu ancak güçlü bir erenin yapmaya gücünün yeteceğini söyler. Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli mübarek nefesiyle bir dua okur ve bütün ekinler o anda buldukları yerde toplanırlar. Abdal Musa'nın da tekkesi için temel gıdaları bulmakta sorun yaşadığı velayetnamesinden anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra erenin hikmeti vesilesiyle hayvanların sayıca çoğaldığı bir bereket ritüelinin uygulandığı görülmektedir: "Kısrağın aygırla çiftleştirmeye götüren kişiye, "biz senin kısrığın için dua edelim, senin gitmene gerek kalmasın; ancak sen de elindeki yağlı çörekleri bize vereceksin" der. Sonunda olacak olur ve tekkesi için yağlı çörekleri alır." (Güzel, 1999: 145).

2.1.2.2. Büyülü Nesnelere

Büyülü ayinlerde kullanılan nesnelere de gerçekten dönüşüme uğradığı ve kutsal bir nitelik kazandığı bilinmektedir (Mauss, 2022: 64). Giysiler, ayak izleri, bedenine çimenlerdeki ya da yataktaki izi, yatak, sandalye, gün-

delik kullanım nesnelere, oyuncaklar ve diğer şeylerin hepsi büyü biçiminde kullanılabilirler. Bu durum büyüünün bitişiklik ilkesi ile açıklanmaktadır (Mauss, 2022: 79). Cassirer'e göre, insanın ürettiği ürünler/nesnelere de kut-sallık taşır ve onu hem nesnelere alanında hem kendi arzu-eylem alanında sevk ve idare eder (2016: 297). Töz/ongun inanışı da bu türdendir. "Parça bütün için, imge temsil edilen nesne için neyse odur". Büyü panteizminin temel yasası, her şeyin diğer her şeyle ortak bir yanı vardır ve her şey diğer her şeyle bağlantılıdır. Bu durum, normalde sempatik temas içerir ve bir maddenin sempatik etkileri yalnızca emilim, infüzyon, dokunma vb. yollarla aktarılır. Büyücü ve giysisi, veli ve asası, silah ve yara arasındaki temas bunun misalleridir. Veli ve kullandığı nesnelere arasındaki sempatik temas dinsel/büyüsel bir ilgi doğurmaktadır. Konuşamayan çocuğa papağanın konuşkanlığı, dış ağrısı çeken bir kişiye kemirgenlerin dişlerinin sertliği için büyü yapılır (Mauss, 2022: 88-91). Özne ile arzu nesnesi (ona ait belirgin özellik) arasında bağ kurularak eksiklik giderilmeye çalışılır. Şamanlar, ruhlara âlemiyle irtibat kurabilmek, kötü ruhlara aldatmak, bunların şamanı tanımalarını engellemek amacıyla çeşitli giysiler ve maskeler (anonimliğin güvencesi / kılık değiştirme) giyerek sıklıkla ritüel körlük aracı nesnelere kullanırlar (Hoppál, 2014: 221) "Mendil de çeşitli baş örtme biçimlerinin ve nesnelere kullanımına yerine kullanılan bir nesnedir" (Sağlam, 2008: 16). Şamanın benliğini yok etmek amacıyla kullandığı mendil, veli-erenin eline ulaşmış ve murakabeye dalarak öte dünyalardan haber alma nesnesine evrilmiştir.

Odman Baba, bir ağaca sırtını dayayıp yüzüne el bezini örtüp hayal âlemine dalmakta, gaipten haber almak için murakabeye çekilmektedir (Koca, 2002: 61). Benzer olarak Şücaeddin Veli de nemedini başına çekerek murakabeye dalar ve bu yolla öte âlemlerle irtibat kurardı. Buldukları şehre gelen salgın hastalık yüzünden kendisinden yardım talebinde bulunan kişinin ailesi hakkındaki bilgileri ve ailesinin gelecekteki akıbetlerinin ne olacağı bilgisini ancak nemedini başına çektikten sonra öğrenir (Köksal, 2018: 21). İlgili pasajda nemed, gaybden haber alınmasına aracı olan kutsal nesne olarak değerlendirilebilir.

Velilerin bilgeliği ile özdeşleşen asa/değnek/çomak gibi nesnelere doğaya hükmetme ve gücü elinde bulundurma timsalidir (Harman, 1991: 449). Arkaik büyücünün majik gücünü simgeleyen elindeki sihirli değnek, şamanın elinde doğaüstü ile etkileşime geçtiği, velininse ilahî yardım vesilesiyle kerametleri gerçekleştirdiği aşasına dönüşmüştür. Veliler bu yolla kuruyan ağaçları yeşertebilirler, hastaları iyileştirebilmek için çeşitli dinsel/büyüsel işlemler gerçekleştirirler, suyu şaraba, yağlı bala çevirebilirler, kurak yerden

su çıkarabilmek gibi muhtelif kerametler gerçekleştirebilirler. Buna ilişkin bir anlatı *Şücâ'e'd-din Veli Velâyetnâmesî*'nde yer almaktadır:

Dervişler; “Sultan buraya geldi tekke koydu ama suyumuz uzakta kaldı, suyumuzu da yakına getirseydi iyi olurdu” diyerek Sultan Varlığı'ndan himmet umarlar. O da elindeki değneği toprağa soktuğu gibi tekkenin yakınında su, oluk oluk akmaya başlar. Ondan sonra sürekli o sudan içerler (Köksal, 2018: 31–37).

Velayetnamelerde geçen nesnelere, gerçek kullanım anlamlarının yanı sıra teolojik ve sosyokültürel anlamda da sembolik bir alan oluşturmaktadır. Kutsiyetine inanılan insanlarca kullanılan eşyalar da yine onların ruhuyla özdeş kabul edilir. Velinin özünde var olan aşkın ilahî güç, taşıdığı eşyalara da simgesel güç aksettirmektedir.

2.1.2.3. Maddî Servet Kazanımına Yönelik Uygulama

Veliler toplumun kıymet verdiği, dara düştüklerinde mutlaka danışılan bilge kimselerdir. Maddî unsurlardan ziyade manevî değerleri daha fazla ön planda tutan veliler, kimi zaman dara düşen müritlerine yardım etmek maksadıyla çeşitli kerametler de göstermişlerdir. Velayetnamelerde karşılaşılan dinsel/büyüsel uygulamaların usulüne göre maddî servet kazanmaya yönelik bir keramet ise şöyle gerçekleşir:

Şücâ'e'd-din Veli'ye bir gün dara düşen yoksul bir kimse gelir. Velinin kendisine himmet etmesini talep eder. Zira borcunu ödeyecek durumu yoktur ve çocuklarına harçlık dahi verebilecek maddî gücü bulunmamaktadır. Durumu Sultan Varlığı'na arz ettiğinde Sultan elindeki değneği yere vurur ve yerden bir küp dolusu altın çıkar. O kimse de ihtiyaçlarını giderebilecek güce ulaşır (Köksal, 2018: 23–25).

2.1.2.4. Kutsal Vücut Parçaları/Artıkları

Büyünün esaslarından olan, “temas bulaşmayla sonuçlanır ve parçanın bütünle aynı olması” (Frazer, 2004: 164–168), bir insanda varlığı tasavvur edilen majik kuvvete haiz velilerin de tıpkı şamanlarda olduğu gibi hastalıklardan kurtulmak, iyileştirmek maksadıyla kutsal olduğuna inanılan nefesini ve tükürüğünü kullandığını görülmektedir. *Vilâyet-nâme-i Odman Baba*'da, Odman Baba'nın misafir olduğu Musa Beğ adındaki zatın tekkesinde, civardaki hastaları yanına çağırarak, onları iyileştireceğini ilan ettiği rivayet edilir. Şeyh, tekkeye toplanan hastalara şifa niyetine nefes edilmiş sular içirir ve gerçekten de hepsini iyileştirir (Koca, 2002: 96). Burada nefes, yaşamsal sürecin en önemli kaynağı olarak görülmektedir.

Gördi kim gün ıssısından Haydârun,
Gice esen yıl sovuğundan anun

Baş kel olmuş ve hem akar kanı
Yakîn kalmış çıkmağa anun cânı

Silkünüben girdi âdem şekline
Haydârun vardı yapışdı eline

Ağzyârından başına sürdi hem
Keli gitdi saçı bitdi oldu em (Duran, 2014: 126).

Hacı Bektaş Veli, Hoca Ahmed Yesevi'nin oğlunu Bedehşan ilinde hap-solduğu mağaradan kurtarmak için yanına gittiğinde tükürüğüyle kanayan ve kelleşen saçlarını tedavi eder. Bir beden sıvısı olan tükürük ilahi yardım sayesinde şifa nesnesi özelliği kazanmıştır.

2.1.3. Diğer Dinsel/Büyüsel Keramet Motifleri

Geleneğe bütünsel olarak yaklaşıldığında köklerini eski Türk inanışlarından aldığına dair pek çok ispat bulunan Horasan merkezli bağdaştırmacı Alevi-Bektaşilik'te, mistik ve dinsel/büyüsel pratiklerin de yoğun bir şekilde varlığını koruduğu görülmektedir. Bu kutsiyet algısı sayesinde tasavvufî fikriyatın özü de korunmuş olur. Velayetnamelerdeki örneklerden hareketle bunların değerlendirilmesinin halk arasında veli, baba, şeyh, hoca diye tabir edilen kimselerin Şamanların devamı olduğu kabulüne ilişkin bir katkı sunacağı kanısındayız.

Türkler tarih boyunca değişik etkenlerle Musevilik, Hristiyanlık gibi semavi dinlerin de etkisi altına girmekle birlikte bunlar arasında en sürekli olanı ve ulusal kültürü en çok etkileyeni İslamiyet olmuştur (Turan, 1994: 105). Dolayısıyla keramet ehli velilerin de bu dinlerin emir ve kurallarını icra eden din adamlarının kerametlerinden etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Dinler tarihinde karşılaşılan pek çok olağanüstü hâl ve hadiseler çekirdek kısmı değiştirilmeksizin varyantlaşarak sözlü geleneğe aktarıla gelmiştir. Arınma amacıyla iç organların kutsal güçlerce temizlenmesi, aynı anda birçok yerde görünebilme, kutsal göğe çıkabilme, büyüldü olduklarına inanılan kutsal zamanlarda gerçekleştirilen ritüel ve ibadetler dini motiflerin anlatılarda geçen yansımalarıdır. Büyü esasları ile temas etmeyen lâkin dinsel/büyüsel anlamda olağanüstülük taşıyan ve kutsalın yardımıyla tezahür ettiği düşünülen motifler bu başlık altında değerlendirilmiştir.

2.1.3.1. Tayy-i Mekân/Tayy-i Zaman

Sözlük anlamına bakıldığında tayy-i mekân; yerin dürülmesi, mesafenin kısılması suretiyle gerçekleşen keramettir (Uludağ, 2016: 345). Erenler, irade gücü sayesinde normal insanların gücünün ötesinde şeyler başarır. Yerçekimi kanunları veliler için geçerli değildir. Havaya yükselme konusunda uzmandırlar ve kendilerini bir anda istedikleri yere götürebilirler. Aynı anda birçok yerde bulunabilirler (tayy-i mekân). “Düşünme yoluyla mesafeyi kısaltarak birkaç yerde aynı anda görünmek, mekânda sınırları aşmak, bir anda çok uzak mesafeleri kat edebilme” (Ocak, 1992: 88) olarak nitelenen bu kavram, tayy-i zamanla birlikte de düşünülebilir. İlkel zihin yapısına göre bu durum, büyücünün ikizinin ya da dış ruhunun var olmasına dayandırılır. Yüce bir zat istediği zaman kendi ruhunu dışarıya gönderebilir. Ruh, bedenden daha esnektir (Mauss, 2022: 42). Buradaki temel ilke, ruhunu bedeninden çıkarmayı başaran her birey büyücüdür. Büyülü güçler ruhun bedenden ayrılmasıyla elde edilir (Mauss, 2022: 51). Bu, bir tür “şekil değiştirme” motifidir.

Hacı Bektâş-ı Veli Velâyetnâmesi'nde geçen bir anlatıda, Hacı Bektâş'ın Hindistan'a gönderdiği müridi Güvenç Abdal yanındaki, erenlere âşık olan kızla beraber, Anadolu'ya Hacı Bektâş'ın yanına gelmek isterler. Bu amaçla yola çıkan iki kişi bir günlük yol yürüyüp uykuya dalarlar. Sabah uyandıklarında kendilerini Suluca Karayük'te bulurlar. Bu kadar yolun yayan olarak bu kadar kısa zamanda alınabilmesinin mümkün olmadığı bir durum söz konusudur. Bu bağlamda söz konusu olayda, zamanda aşkınlık (tayy-i zaman) ve onunla bağlantılı olarak mekânda aşkınlık (tayy-i mekân) yaşandığını tespit edilmiştir:

[...] duhter bu hikâyeti işitdi ve bu velâyeti göziyle gördi erenlere kulakdan âşık olup görmekliğe kasd eyledi eyitdi [...] çün kim uyandılar gördiler sabâh olmuş ammâ ol yatdukları kengerli yavşanlı yirdür Güvenç Abdâl taaccüb eyledi zîrâ Hindustan mülki degül idi ilerü gelüp gördiler kim Suluca Karayük Kızılca Halvet âşikâr oldu meşer kim 'Arafat Tağı kurbunda Kızılözden gelen yolun kenârında yatmışlar secde-i şükr idüp kalkdılar âsitâne-i şerife teveccüh itdiler (Duran, 2014: 318-321).

Hacı Bektâş-ı Veli Velâyetnâmesi'nde geçen bir başka anlatıya göre; Hacı Bektâş, Sarı İsmail ile birlikte Hırka Dağı'na erenleri ziyaret etmeye giderler. Bu ziyarette üç gün üç gece kalmalarına karşın günlük normal zaman akışı açısından ikindi ile akşam arasındaki bir zaman dilimine tekabül et-

mehtedir. Bunu da halkla kurduğu iletişim sonunda Sarı İsmail'in ortaya çıkardığını tespit ederiz. Burada "zamanda aşkınlık" söz konusu olup bağlantılı olarak mekânda da aşkınlık olayı mevcuttur:

[...] Sarı İsmâ'ili ma'an yanına alup Hırha Tağına teveccüh idüp revâne oldılar ol gelen gâ'ib erenleri birle buluşup görüşdiler Hünkâr Varlığıyla oturup üç gün üç gece sohbet eylediler andan vedâlaşup ol gâ'ib erenleri öte cânibe makâmlarına gitdiler Hünkâr Varlığı Sarı İsmâ'il birle Sulıca Karayüke geldiler halîfeler erenler göricek eyitdiler ne tiz gitdinüz ve ne tiz geldinüz didiler [...] halîfeler eyitdiler nice üç gün üç gicedür bugün ikinci vaktinde gitdinüz henüz dahı gün inmeyüpdür geldinüz didiler (Duran, 2014: 298-301).

Hacı Bektâş-ı Veli Velâyetnâmesi'nde geçen aşağıdaki pasajda geçen anlatıdaysa erenleri umursamayarak küçük düşürmeye çalışan bir kimsenin akıbeti anlatılmaktadır. Anlatıda Hünkâr Varlığı ile dalga geçen bir adam ikaz edilmesine rağmen bu duruma devam edince veli tarafından Frengistan'a gönderilir. Burada Hristiyan bir din adamının himayesinde bir yıl boyunca domuz çobanlığı eder. Bir yılın sonunda Sulucakarayük'e geri getirilir. Döndüğündeyse daha gün döngüsü tamama ermemiş, henüz akşam olmamıştır. Frengistan'da bir yıl gibi uzun bir zaman geçirmesine rağmen döndüğünde ağabeyi "akşam oluyor, koyunları çevirmedin mi?" diye sorar. Dolayısıyla anlatıdaki bir yıl, yarım gün gibi geçmiştir. Bu, psikolojik zaman ve rüya mekân algısıdır. Anlatıda hem zamanda hem de mekânda aşkınlık tespit edilmektedir:

[...] koyun güder bir kimesne vardı Hünkâr Varlığı seyrâne geldikçe erenleri bi-huzûr idüp rencîde iderdi [...] hemân-dem Hünkâr Varlığı gazâba gelüp ol çobanı turduğı yirden velayet eliyle götürüp atdı tâ kim Frengistânda bir cezîreye düşdi [...] ol cezîrenün içinde giderken nâgâh karşudan bir kilise görindi ve ol deyrden bir ruhbân çıka gelüp [...] yıl tamâm oldukda er bunda gelicek seni dilek idem vasl-ı vatanuna varasın didi pes çoban dahi bu kavle râzı olup bir yıl tamâm ol ruhbânun kara cânavarın gütdi tâ kim yıl tamâm oldukda gördiler kim Hazret-i Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli Kadde-sa'llâhu sırrahu'l-'azîz irişi geldi [...] dahi Beyâmlu deresine getirüp anı saliverdi şol uyhudan uyanur gibi gözün açup gördi kim vatanına gelmiş koyunlar dahi etrafında otlar (Duran, 2014: 301-306).

Başka bir zaman ve mekânda aşkınlık ile ilgili örnek ise *Koyun Baba Velâyetnâmesi*'nde geçmektedir. Necaşi adlı bir kişi Koyun Baba'yı çok sevmekte ve ona ihtiram göstermektedir. Bu kişi Hac ibadetini gerçekleştirmek üzere Kâbe'ye gitmeyi çok arzular. Ancak bunu sağlayacak maddi imkânı olmadığından, veliden bu konuda kendisine yardımcı olmasını talep eder. Koyun Baba ile Necaşi, sözleştikleri gibi kutsal topraklara gidip ibadetlerini tamamladıktan sonra önceki konumlarına geri dönerler. Gittiklerinde yanan ateş ise hâlen sönmemiştir, bu da zamanın geçmediğine ya da çok az geçtiğine işaret etmektedir:

Baba Sultan Necaşi'ye dedi: “Seni Kâbe'ye bir şartla gönderirim ki bu sırrı kimseye ifşa etmeyeceksin. [...] Ondan sonra “Bismillahirrahmanirrahim” deyip Necaşi'nin eline yapışıp asasını eline alıp “kapat gözünü” dedi. Necaşi: “Gözümü yumdum, kaşla göz arasında tekrar ‘aç’” dedi. Gözümü açtım ki kendimi Arafat Dağı'nda gördüm. [...] Baba hazretleri, toplu tavaf yerlerini tavaf ettikten sonra, “beni zemzem kuyusu yanında bulursun” demişti. Oraya geldim. Baba Hazretlerini orada buldum. [...] Gözümü kapattım yine “Aç” dedi, açtım. Kendimi helva pişirdiğimiz ateşin yanında buldum. Gördüm ki ateş sönmemiş, yanıyordu (Doğanbaş, 2015: 82, 83).

Alıntılardan anlaşıldığı üzere kutsalın dairesindeki zaman izafidir. “Ben onu, sen gözünü açıp kapamadan önce sana getiririm” (Neml Suresi, 27/40). *Kur'ân-ı Kerim*'de geçen bu cümle de bir tayy-i mekân ve iç içe olarak tayy-i zaman örneğidir. Dolayısıyla zuhur eden bu dinsel/büyüsel hadise din büyüğünün gerçekleştirdiği zamanı saptırma, ona hükmedebilme ve rutinini bozmaya yönelik hile, doğaüstü kuvvetlerin yardımıyla tezahür etmektedir.

2.1.3.2. İnisiasyon Ritüeli

İnisiasyon (erginlenme) ritüelleri hayatın geçiş dönemlerinde karşılaşılan epik kahramanın biyografisinde temel teşkil eden motiflerdir. Bu geçiş ritleri “yer, durum, statü ve yaştaki her değişime eşlik eden ritlerdir” (Turner, 2018: 95). Veliler de tıpkı şamanlar ve âşıklar gibi büyümlü geçiş ayinleri yaşarlar. Bu inisiasyon törenlerinde birey, ormandaki bir mezarın üzerinde uyumaya gider. Kendisine verilen bir dizi görevi yerine getirir. Kendi içinde ayin olan çileci uygulamalara, yoksunluklara ve tabulara maruz bırakılır. Buna ek olarak şaman vecd/istiğrak haline geçer. Ruhlar onun iç organlarını yeniden şekillendirmiş, silahlarıyla dövmüş, dilini ısırılmışlardır. Tabiri caizse mideleri açılmış ve bağırsakları yenilenmiş olabilir. Bu büyümlü dönüşümün

(inisiyasyon) kalıcılığını elde etmek için zatın kişiliğinin derinden değiştirildiği söylenir.

Sultan Şücâ'e'd-din Velâyetnâmesi'nde bir cem töreni esnasında Baba Mecnûn isimli bir Acem ereninin başından geçen erginlenme hadisesine yer verilmektedir. Baba Mecnûn önce oğlak olur, Sultan boğazlanmasını emreder ve boğazlayıp derisini soyarlar. Başını kesip bedeninden ayırırlar. Karnını yarıp bağırsaklarını çıkarırlar. Sultan der ki “karnını, bağırsağını temizleyin, pislik kalmasin”. Artırlar, temizlerler. Ardından bir kazana koyup pişirirler. Etini ortaya getirip yemeye başlarlar. Kemiklerini bir yerde toplayıp yığarlar. Başını da getirip üzerine koyarlar. Daha sonra bir erkek keçi olur ve canlanır. Sultan der ki “Getirin, başına bir tas koyun”. Getirirler, başına bir tas suyu dökerler. Keçiden insana dönüşüm yaşanmış olur (Köksal, 2018: 39). Baba Mecnûn'un gökçe oğlak olarak kurban edilmesi, erkek keçiye dönüşmesi ve oradan da tekrar insana dönmesi tören esnasında erginlik kazanması durumudur. Daha sonra Baba Mecnun, Sultan'a mürit olur. Bu törensel uygulama, Şamanlık geleneğinde de görülmektedir. Velilerin erginlenmesi hususiyeti, *Kur'an-ı Kerim*'den de kaynağını alır. Zira Bakara 260, bu konuda müminleri ikna edici mahiyettedir.

2.1.3.3. Büyülü/Kutsal Zaman

Gelenek çerçevesinde gerçekleştirilen ritüellerin zamanı ve mekânı da kesin olarak belirlenmiştir. Bazı törenler sadece akşam ya da gecenin özel saatlerinde gerçekleşebilir. Diğerleri ise günün özel zamanlarında, gün batımında ya da gün doğumunda, bilhassa büyülu olan iki zaman diliminde gerçekleşir. Ritüellerin Noel'de, Kutsal Cuma'da, Ramazan ayında ya da yeni ay zamanında uygulanmaları tamamen tesadüf değildir. Bunlar kendi içlerinde olağanüstülük taşıyan zamanlardır ve tüm büyülu ayınlar genellikle törenlere anormal bir karakter kazandırmayı amaçlar. Alevi-Bektaşilerde toplu ibadetler genellikle akşam vakitlerinde yapılır. İkrar verme, musahip edinme, Abdal Musa, görgü cemleri hep akşamları yapılır. Bu törenlerde dede, “Akşamlar hayrola, hayırlar fethola, şerler def ola...” diyerek duasını eder (Tan, 2014: 93). Buradaki maksat, akşamın güzel ve hayırlı geçmesini sağlamaktır. Halk tababetinde tedaviler akşam vakitlerinde yapılır. İlaçlar sadece akşamları, yıldızların gökyüzünü kapladığı zamanda alınır. Bu vakitte alınan ilaçların daha etkili olduğuna inanılmaktadır (Lvova vd., 2013: 19). Masal ve hikâye anlatımları da akşamları ve geceleri yapılır (Aça, 2007). Dolayısıyla kutsala yakınlaşılan durumlardaki mekânlar gibi zamanlar da özel bir mahiyet ve nitelik taşımaktadır. Buna uyulmazsa eksik eleman olacağı düşünülür.

3. Velayetnamelerde Geçen Kehanet Kerametleri

Kehanet, sezgi veya bir tür ilhamla yahut bazı işaretlerin yorumuyla gelecekte meydana gelecek olayları önceden görme ya da haber verme, gizli veya esrarengiz bilgiyi ortaya çıkarma işi yahut sanattır (Harman, 2001: 170). İnsanların içinden geçeni bilmek de kehanet çerçevesinde değerlendirilmektedir (Sipahi, 2006: 13). Kehanetlerin temeli, geleceği öğrenme arzudur. Philipp Schmidt, “her insanda doğuştan geleceği bilmek ve doğa kanunlarına hâkim olmak insiyakı bulunmaktadır, diyor” (1956: 20’den akt. Örnek, 1966: 20). Pek çok gizemli uygulamaların arka planında geleceği görebilme arzusu yatar. İşaretleri çözebilen ve böylece geleceğin olaylarını tahmin edebilen insanlar çok eski zamanlardan beri ve pek çok kültürde özel yetenek sahibi kişiler olarak görülmüş ve becerilerini gizem perdesi ardına saklamaya çalışmışlardır. Büyü/sihir, doğrudan kişisel başarıyla, yetenekle, cesaret ve zihinsel güçle iç içe kabul edilmiştir. Bu durum, büyüün etkisine olan inancı güçlendirdiği için yapanın kişisel ünü önemlidir ve bu, ilginç bir fenomenin nedenidir. Buna “büyü mitolojisi” denilebilir (Malinowski, 2000: 72). Sembolizme büyük yer veren ve kökleri bilinmez bir geçmişe doğru uzanırken modern dünyada da varlıklarını sürdüren bu tür uygulamalardan ikisi; astroloji ve tarottur (Lunde, 2010: 25). Günümüz toplumlarında görülen yıldız falı, el falı, kâğıt falı, iç organ falı, kum falı, zar falı, kitap falı, ateş falı, su falı, rüya yorumu, astroloji falı, kahve falı, ruh çağırma seansları vb. mistik halk inanışlarının modern kehanet denilen kısmını teşkil etmektedir. Semboller de gizemlere kapı aralayan ve örtük anlamı da bünyesinde taşıyan bir unsur olması hasebiyle özellikle Alevi-Bektaşılık gibi yarı kapalı cemaat ve toplulukların iletişim kanalı olagelmıştır.

9. ve 10. yüzyıla ait *Irk Bitig* bir kehanet ve falcılık kitabıdır. Şamanların en temel görevlerinden birisi de gelecekte haber vermektir. Ayrıca kürek kemiği, aşık kemiği falları da Türklerde uygulanan geleneksel pratiklerdendir. “Yapılacak işin hayırlı olup olmayacağını öğrenmek için, davul üzerine aşık kemiği atılarak niyet tutulur.” (İnan, 1995: 156). Lâkin şamanların uyguladığı bu ritüellere velayetnamelerde rastlanmamaktadır. Bunda İslamiyet’in falı yasak kılmasının payı söz konusu olabilir.

Kehanet, şimdideki sebebin gelecekteki sonucunu ifade eder (İnsan ve Kehanet, 1979: 7). Hayvanların sesleri, hareketleri, ağızlarında getirdikleri öteberiler, gelecek günler için birer ön-belirti sayılmaktadır. Örneğin; karganın haber, uluyan köpeğin uğursuzluk, erken öten horozun kötülük getireceğine inanılması gibi özellikle leyleğin göç dönüşü ağzında getirdiği şey, o yılın mutlu ya da mutsuz geçeceğini dair bir belirti olarak kabul edilmekte-

dir. Bunun dışında yıldız kayması da civarda bir kişinin vefat edeceği düşüncesini barındıran batıl bir inanıştır. Ayrıca “hangi evin üzerinde baykuş görülür ve öterse o evden ölü çıkacağına inanılır” (Öztürk vd., 2005: 194). Karga, sinek, fare, ayı, akbaba ve diğer bazı hayvanlar ölmeye yüz tutmuşların konusunu uzaktan alma yetisine sahiplerdir. Bu sayede diğer rakip hayvanlar onları yemeden önce gidip yerler ya da alıp götürürler. Lâkin ilkel insanlar, doğanın kanunlarına ve eşyanın mahiyetine ilişkin bilgi sahibi olmadıkları için işaretler vasıtasıyla bunları fark edebilen, değişik psikolojik anlar yaşayan (sinirsel tranlar, histerik krizler, hatta kataleptik nöbetlerin eşlik ettiği vecd halî) insanları sıır bilgisine sahip olmakla taltif edilmiş ve onlara kutsallık atfedilmiştir. Bu sebeple huşu gösterdikleri velileri kendilerine rehber edinmek suretiyle onlara intisap edinmişlerdir. İnsanlar bu zatların sözlerini dikkatle dinler, onu çalışırken izler ve aynı zamanda onlara fikir danışırlardı. Ona öyle büyük güçler atfederlerdi ki kendisinden istenen küçük hizmetleri kolayca yerine getirebileceğinden hiç kimse şüphe edemezdi. Bahsettiğimiz mitsel nitelikler güçlerdir ya da güç üretirler. Hayal gücüne en çok hitap eden şey, büyücünün amaçlarına ulaşmadaki kolaylığıdır. Onlar, sıradan bir ölümlünün hayal edebileceğinden çok daha fazla şeyi ilahi yardım vesilesiyle ortaya çıkarma yetisine sahiptirler. Sözleri, jestleri, bakışları, hatta düşünceleri bile kendi içlerinde birer güçtür. Kendi kişiliği, doğanın ve insanların, ruhların ve tanrıların önünde boyun eğmek zorunda oldukları etkiler yayarlar (Mauss, 2022: 40) Büyücüyü büyücü yapan ve sahip olduğu gücü yaratan kamuoyudur. Onlar, kamuoyu sayesinde her şeyi bilirler ve her şeyi yapabilirler. Eğer doğa ondan hiçbir şey saklamıyorsa eğer gücünü ışığın ana kaynaklarından, güneşten, gezegenlerden, gökkuşağından ya da suyun derinliklerinden alıyorsa bunu yapmasını isteyen kamuoyudur (Mauss, 2022: 49). Sözün özü, “şeyh uçmaz, mürit uçurur” düşüncesidir. Kolektif bilincin mit üretme süreçleri sonucunda kutsal gücüne inanılan kimse yüceltilir ve yükseltilir.

Kehanet/Hissi Kable'l Vuku, olağanüstü nitelikli manevi önderlerin, çeşitli nesnelere de aracı kılarak ruhlar âleminden aldıkları iletileri halka keramet vesilesiyle göstermeleridir. Her ne kadar halkın inancına göre sırrı öte âlemlerden alsalar da feraset yoluyla bilgi sahibi oldukları düşünülmektedir. Bu hissiyat, gelecekte yaşanacak olayların, durumların, sorunların önceden bilinerek haber alınmasından ötürü içerisinde yücelik ve kutsiyet barındırmaktadır; çünkü bu mesajların ilahi kaynaklı olarak kendilerine geldiği düşünülmektedir.

Kadim zamanların Şamanlarında da gaipten haber almak ve bunları halka nakletmek başlıca görevlerdendi. Kaşgarlı Mahmut, *Divânü Lügât'i-t Türk* adlı eserinde “kam” kelimesini kâhin olarak tercüme eder (2005: 394). Osmanlı Devleti'nde astroloji ve kehanet uygulamaları için Şamanların yerine müneccimler ve müneccimbaşı kurumunun devraldığı söylenebilir. Padişahlar geleceğe dair haberleri ve savaşa çıkmalarının uygun zamanını yine müneccimlere danışırılar. “Tahta çıkma, barış görüşmeleri, donanma ve ordu hareketi, düğünler, aziller, göreve tayinler müneccimin belirlediği uygun saat olan eşref vaktinde gerçekleştirilirdi” (Özkut, 2016). Şamanlar, İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra toplum içindeki etkin durumlarını yavaş yavaş kaybetmeye başlamışlardır. Zamanla din adamlığı rolü derviş, veli gibi ruhanî karakterlere, doktorluk yönleri ise ocaklı kişilere evrilmiştir (Tek, 2019: 155). Şamanlıktan evrildiği kabul edilen babalar, dervişler ve velilerin de benzer meziyetleri taşıması normal karşılanabilecek bir durumdur. İslam'a göre “ilm-i ledün” denilen gaybı bilme hususiyeti Hızır'a bahşedilmiştir. Bu ilmin keramet sahibi din önderlerine aksettirilmesi, veliyi tanıtmak ve meşrulaştırmak gayesi taşır (Babür, 2019: 101). Velilerin kehanet amacıyla vasita olarak kullandıkları nesne ve işaretlere örnek olarak “yıldızlar ve gök cisimlerinin konum ve hareketleri, suların rengindeki değişimler, denizin dalga hareketleri, yer altı sularının çıkış yönleri ve hareketleri, yüze çeşitli nesnelere örtülmesi vb.” unsurlar gösterilebilir.

Hacı Bektaş Veli, Şeyh Lokman'dan dersler almıştır ve bu derslerde başarılı olmuştur. “Şeyh Lokmân sebekun evvelin diyü virince ol âhırından haber virürdi” (Duran, 2014: 81). Henüz ders başlamadan dersin sonundan haber vermesi velinin geleceğe dair hissiyatının kuvvetli ve kalp gözünün açık olduğunun göstergesidir. Ahi Evran, Selçuklu Anadolu'sundaki Ahilerin lideridir. Ahilik Osmanlı'daki lonca teşkilatının temelidir ve Bektaşilikle ilgisi bulunmaktadır. Sosyal yardımlaşmayı ve üretim düzenini sağlayan bu kurum Bektaşiliğin “kul hakkı yememek, eline-beline-diline sahip olmak” gibi temel prensiplerini onaylayarak kendilerine şiar edinmişlerdir. *Hacı Bektâş-ı Veli Velâyetnâmesi*'ndeki zaman sapmasından ötürü doğruluğu tartışılabilir olan pasajda yer alan olay, iki büyük manevi liderin buluşturulmak istenmesinden kaynaklanmaktadır. Ahi Evran, Hacı Bektaş'ı görmeyi arzu eder ve bu durumu önceden hisseden Hacı Bektaş Veli daha Ahi Evran, Kırşehir ili sınırlarından çıkmadan bir tepenin üzerinde onunla buluşurlar. Bu durum Hacı Bektaş Veli'nin kerameti yüce bir pir olduğunun göstergesidir:

Ahî Evrân Sultân gûş itdükte Hazret-i Hünkârün dîdâr-ı müşâhedesine irişmek murâd eyledi ittifâk Kırşehrinden çıkdı Sulıca Kara-

yüke teveccüh idüp revâne oldu ez in cânib bu hâl Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Veli Hazretine ma'lûm olup Sulıca Karayükden Kırşehirine 'azm eyledi hattâ şehir görünmeğe bir iki depe kaldı Ahî Evrân Sultân dahı ol depenün üzerine çıka vardı gördi kim Hazret-i Hünkâr Hâcı Bektâş-ı Veli kendüye karşı gelür ol menzilde birbirine buluşdılar (Duran, 2014: 386).

Odman Baba, Fatih Sultan Mehmet döneminde yaşamış, Kalenderi bir dervıştır. Ömrünün büyük bir bölümünü Rumeli coğrafyasında geçiren bu derviş; birçok köy, kasaba ve şehirleri dolaşmış, tarikatlarını yaymak, nüfus ve nüfuzlarını arttırmak için muhtelif faaliyetlerde yer almıştır. Fatih'e rüyasında kendini tanıtmıştır. Kendisinin "zamanın kutbu" olduğunu Fatih'e kabul ettirmiş, Fatih'in başarı veya başarısızlıklarını önceden bildirerek kendisinin takdirini kazanmıştır. *Odman Baba Vilâyetnâmesi*'nde hissi kable'l vuku durumu şu olayda görülür:

Bir gün Fatih Sultan Mehmet, Mahmut Paşa ile av dönüşü Silivri Kapısı'nda Odman Baba ile karşılaşılır. Odman Baba ise; Fatih'in aklında Belgrad'ı fethetmek olduğunu haber alır. Bununla ilgili olarak Odman Baba, Fatih'i uyarır. Şayet Belgrad'a giderse, bu savaşta büyük bir hezimete uğrayacağını söyler. Nitekim öyle de olur. Fatih, Belgrad'ı fethedemediği gibi Odman Baba'nın söylediği şekilde canına od tıkayıp kaçar ve büyük bir mağlubiyet yaşar (Koca, 2002: 45).

Bu savaş, büyük olasılıkla Belgrad'ın ikinci kez kuşatılmaya çalışıldığı ve mağlubiyetle sonuçlanan savaştır. Odman Baba'nın keramet yoluyla bu hezimet yaşanmadan, önceden hissederek haber vermesi olağanüstü niteliktedir. *Odman Baba Velâyetnâmesi*'nde karşımıza çıkan bu durum, Odman Baba'nın olağanüstülükler barındıran bir Kalenderî dervışı olduğunu göstermektedir. Şöyle ki Odman Baba abdallarına deprem olacağını önceden haber verir ve onlardan ateş yakmalarını ister. Ardından abdalları namaza toplar ve kendisi imam olup namaz kıldırır. Onlar namazda iken zelzele olur ve etraf harap olur. Tam Odman Baba secdede iken onun secdesinin bereketi ile yer sakin olur, zelzele sona erer (Koca, 2002: 107). Burada ateşin bir ayin hususiyeti taşıdığı ve veli zâtın secdesinin kuvveti ile Allah'ın izniyle depremin sona erdiği görülür. Gelecekte haber vermenin söz konusu olduğu başka bir menkıbe şöyledir: "Odman Baba, İstanbul'un fethinden bir gün önce yüksek bir yere çıkarak; 'çok şükür İstanbul'u aldık' diye naralar atar. Gerçekten de kuşluk vakti Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul fethedilir." (Ocak, 2013: 150).

Bunun yanı sıra insanların içinden geçirdiklerini bilen veliler de kehaneti gerçekleştirmiş olmaktadır. Bu durumun yaşandığı bir kehanet örneği olarak “Bayezid Baba’nın yanına giden Odman Baba: “Sen ulu bir ağaçtın ancak seni yerinden kopardılar” der. Bu sözüne içeren Bayezid Baba, Mü’min Derviş yanına çağırarak Odman Baba’yı neden getirdiğini sorar ve ondan hoşlanmadığını söyler; ancak çok geçmeden Bayezid Baba vefat eder” (Koca, 2002, 65) gösterilebilir. Zira burada kendisinden hoşlanmadığını anlayan Odman Baba Bayezid Baba’ya ilişkin kehanetini bir alegoriyle ifade etmektedir:

Abdal Mûsâ ile Teke Beyi’nin mücadelesinde de benzer bir durum söz konusudur. Abdal Mûsâ’yı ateşte yakmak isteyen Teke Beyi, bu amacını gerçekleştiremeyince ormandan ormana kaçar. Sonra bir yerde meydana çıkar. “Gideyim, erenin elini öpeyim, erenin işi büyüktür” der. Bu durumu sezgileriyle önceden hisseden Abdal Mûsâ dervişlerine, Teke Beyi’nin yakında kendisinden özür dilemeye geleceğini söyler; ancak kendilerinden onun sözüne kanmamalarını tembihleyerek onun iyi bir yönetici olmadığını söyler (Güzel, 1999: 144).

Başka bir menkıbe şöyledir:

Abdal Musa yine kuvvetli sezgileri sayesinde daha gelmeden bir gemi dolusu askerin buldukları yere geleceğini haber verir. “Karınları açtır, karınlarını doyuralım” diye müritlerini tembihler. Tekkedekiler de velinin bu sözünü işitince hazırlık yapmaya başlarlar ve daha sonra bir gemi dolusu asker gelir (Güzel, 1999: 147).

Velilerin olağanüstü yeteneklerinden biri olan gelecekte gerçekleşecek bir olayı sezgi ve öngörülerini sayesinde hissedebilmeleri, gaybden haber almalarıdır. Bu durum neticesinde olaylara ihtiyaç halinde müdahale edebilmekte, geleceğe dair bir olay ya da olgunun kendilerinin ya da topluluğunun lehlerine dönmesine imkân sağlamaktadırlar. Burada amaç, topluluğu ve müritleri korumaktır.

Sonuç

Büyü/sihir uygulamaları tarihin en eski çağlarından bu yana insanoğlunu meşgul etmiş açıklanamayan, müphemlik ve olağanüstülük barındıran unsurlardan olmuştur. Tüm bu etmenler dolayısıyla sembollere vakıf olmayı bilen yetenekli, takip edilen ve danışılan toplumsal kanaat önderleri ile manevi bir bağ kurulmuş, bu şahıslar kutsallaştırılmıştır. Bu yolla onların tarikat öğretileri yayılarak aktarılmış ve geleceğe aksettirilmiştir. Büyü sayesinde

gücü elinde bulunduran insan, geleceği bilme ve kaotik bilinmezliği ortadan kaldırma noktasında kehanetlerden faydalanmıştır. Zira animizme göre her nesneye ruh atfeden bu zihniyet, varlığına doğaüstü unsurları da eklemleyerek somutlaştırmış ve kişileştirmiştir.

İslam öncesi inanış sistemlerinden olan ve İslami devirlerde de etkisi açıkça görülen Şamanizm'in icracıları olan şamanlar, mistik gücü elinde tutarak süreci yöneten kutsi şahsiyetler olarak bilinmektedirler. Şamanların olağanüstü güçlerle olan iletişimleri, kâhinlik gibi vasıflara haiz olmaları, toplum nazarında prestij kazanmalarına vesile olmuş, onlara korkuyla karışık saygı ile yaklaşmıştır. Birbirinden farklı velayetnamelerin ele alındığı çalışmada Allah dostu olarak bilinen velilerin de ilahi yardım vesilesiyle gösterdikleri kerametlerin de İslam öncesi inanç motiflerinden ve dinler tarihinden izler taşıdığı görülmektedir. Arkaik temelli büyüsel-sihri uygulamalar, geleneğin uygulayıcısı olan şamanın elinde "benzer nedenler, benzer süreçler yaratır" esasından hareketle doğa üstü varlıklarla temas kurmaya yardımcı olmuştur. En temel görevleri, hastalıkları sağaltmak ve ölünün ruhunu teslim ederken refakatçi olarak yanında bulunan şamanın, tabiat kuvvetlerine hükmedebilme, zamanı ve mekânı aşma, maddeleri bir hâlden başka bir hâle çevirme, beddua ve duasının gücüyle istediklerini gerçekleştirme, erginlenme ritüeli, gelecekte haber verme ve gaybi bilmek gibi özelliklerinin İslami motiflerle bezenerek yazıya kaydedildiği çalışmamızda tespit edilmiştir. Tüm bunlar velilerin, şamanların transformasyonu olabileceğine ilişkin var olan fikriyata uygunluk gösterir mahiyettedir.

Bu eserlerden hem Alevi-Bektaşî geleneğinin hem de eski Türk inanışlarının izlerini sürmek ve topluluğun kodlarının açılması anlamında katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz. Bu yolla şaman-veli arasındaki evrimsel dönüşüm de bir noktadan mercek altına alınmıştır. Her daim o birliğe işaret eden velayetnameleri bu bakımdan büyük sırlar barındırmaktadır. Metinler karşılaştırmalı olarak okunup tarihi kaynaklarla birlikte mukayese edilerek değerlendirildiğinde bu paha biçilmez sırlar tek tek ortaya çıkacaktır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda da geleneğin mirasının yaşatılması noktasında toplumu oluşturan dinamiklere bütünsel olarak bakılmasının işlevsel olacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

Aça, Mehmet (2007). "Destan ve Masal Anlatımı Zamanı ile Ortamını Belirleyen İnanışlar Nelerdir?" *1. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı*

- Bildiri Kitabı I.* Ed. Fikret Türkmen ve Gürer Gülsevin. Ankara: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Akarsu, Bedia (1988). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Artun, Erman (2008). *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi.
- Aydoğın, Hatice Aycan (2012). *Türk Kültüründe Bereketi Arttırmaya Yönelik İnanış ve Uygulamalar*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Babür, Yusuf (2019). “Müslüman Evliyası ile Hristiyan Azizlerin Menkıbe ve Kerametleri Üzerine Bir Mukayese Denemesi”. *Gazi Türkiyat*, 25: 87-145.
- Bascom, William (2019). “Folklorun Dört İşlevi”. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar. C. 2*. Çev. Selcan Gürçayır. Ankara: Geleneksel Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili (1999). *Türk Halk Bilimi II-100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Büyükokutan Töret, Aslı (2017). *Muğla Alevi Türkmen Kültürü*. Konya: Kömen Yayınları.
- Cassirer, Ernst (2016). *Sembolik Formlar Felsefesi II: Mitik Düşünme*. Çev. Milay Köktürk. Ankara: Hece Yayınları.
- Deveci, Ümral (2017). *Dede Korkut Anlatılarında Doğa ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Doğın, Mehmet (2020). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük, C.3*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Doğınbaş, Muzaffer (2015). *Koyun Baba Velâyetnâmesi*. İstanbul: Dört Kapı Yayınevi.
- Duran, Hamiye (2014). *Hacı Bektâş Veli Velâyetnâmesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eliade, Mircea (1999). *Şamanizm*. Çev. İsmet Birkan. Ankara: İmge Kitabevi.
- Frazer, James G. (2004). *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri I*. Çev. Mehmet Doğın. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1958). *Menakıb-ı Hacı Bektaş Velî*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Güzel, Abdurrahman (1999). *Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Harman, Ömer Faruk (1991) “Asâ”. *İslam Ansiklopedisi, C.3*. İstanbul: TDV.

- Harman, Ömer Faruk (2001) “Kâhin”. *İslam Ansiklopedisi*, C.24. İstanbul: TDV.
- Hoppal, Mihály (2014). *Avrasya’da Şamanlar*, Çev. Bülent Bayram ve H. Şevket Çağatay Çapraz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnan, Abdulkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, Abdulkadir (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmut (2005). *Dîvânü Lügâtî’t-Türk*. Haz. Seçkin Erdi ve Serap Tuğba Yurteser. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Koca, Şevki (2002). *Odman Baba Vilâyetnamesi: Vilâyetname-i Şâhî*. Ankara: Bektaşî Kültür Derneği.
- Koçak, Aynur (2009). “Efsaneden Gerçeğe: Küçükçekmece Gölü ve Garip Dede”. *Dünden Bugüne Küçükçekmece*. İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi.
- Köksal, M. Fatih (2018). *Sultân Şücaeddin Veli Velâyetnâmesi*. Ankara: Alevîlik Araştırmaları Dergisi Yayınları.
- Leach, Maria (1950). *Standard Dictionary of Folklore, Mythology, and Legend*. New York: Funk & Wagnalls Company.
- Lunde, Paul (2010). *Şifreler Kitabı*. Çev. Duygu Akın. İstanbul: NTV.
- Lvova, E. L. vd. (2013). *Güney Sibiryâ Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri: Kâinat ve Zaman, Nesnelere Dünyası*, C.1. Çev. Metin Ergun. Konya: Kömen Yayınları.
- Malinowski, Bronislaw (2000). *Büyü, Bilim ve Din*. Çev. Saadet Özkal. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Mauss, Marcel (2022). *Büyünün Genel Teorisi*. İstanbul: Liberus Kitap.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1983). *Bektâşî Menâkıb-nâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1995). *Babaîler İsyanı: Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*. İstanbul: Derghah Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2013). *Alevî ve Bektâşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Örnek, Sedat Veyis (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Özkut, Süleyman Arif (2016). “Hakikatten Hurafeye: Münecimlik”. *Lacivert Dergisi*, 30: 40-47.
- Öztürk, Adil vd. (2005). *Çatalca: 2005*. İstanbul: Çatalca Kaymakamlığı.
- Sağlam, Tülin (2008). “Halk Tiyatrosunda Göstergelerin Dönüşümü”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 25: 7-20.
- Say, Yağmur (2010). *Kalenderi, Alevi ve Bektaşî Kültünde Önemli Bir Alp-Eren Gazi Şuca’eddin Veli (Sultan Varlığı) ve Velayetnamesi*. Eskişehir: Eskişehir Valiliği.
- Seyidoğlu, Bilge (1997). *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Sipahi, Abdulkadir (2006). *Türk Halk İnançlarında Büyü ve Büyü ile İlgili Uygulamalar*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tan, Nail (2018). “Çoban Kültürü Söz Varlığı Üzerine Bir Sözlük”. *Türk Dili*. 68(797): 90-97.
- Tek, Recep (2019). “Sağaltma Ocaklarının Tipolojisi Üzerine Bir Deneme: Kayseri Örneği”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 20: 154-177.
- Turan, Şerafettin (1994). *Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Turner, Victor (2018). *Ritüeller: Yapı ve Anti-Yapı*. Çev. Nur Küçük. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (2016). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- URL-1: <http://www.lugatim.com/s/menkibe> (Erişim: 28.09.2020).
- Yıldırım, Ayşe Ege ve Çobanoğlu, Nesrin. (2009). “Biyoetik Bir Miras: Geleneksel Yerleşim Biçimlerinde Biyoetik Değerler”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (1): 97-126.
- Yolcu, Mehmet Ali (2014). *Türk Kültüründe Evliliğe Bağlı Tabu ve Kaçınmalar*. Konya: Kömen Yayınları.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarın Notu: Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Prof. Dr. Aynur Koçak danışmanlığında hazırlanan “Alevî-Bektâşî Menâkıbnâmelerinde Zaman, Mekân, Eşya Sembolizmi Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Teşekkür: Prof. Dr. Aynur Koçak’a teşekkür ederim.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Author’s Note: This study was produced from the doctoral thesis titled “An Evaluation on the Symbolism of Time, Space and Things in Alevi-Bektashi Menâkıbnames” prepared under the supervision of Prof. Dr. Aynur Koçak at Yıldız Technical University Social Sciences Institute, Department of Turkish Language and Literature.

Acknowledgments: I would like to thank Prof. Dr. Aynur Koçak.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.